

BÖLGESEL KALKINMANIN İKTİSADİ POLİTİĞİ: YEREL DİNAMİKLER VE İKTİSADİ BÜYÜME*

Dr. Öğr. Üye. Necmettin Çelik
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0003-0139-7778

Doç. Dr. Mehmet Karaçuka
Ege Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0001-7507-2728

Öz

Dengeli ve sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için bölgelerin büyüme performanslarına etki eden muhtemel dinamiklerin saptanması gerekir. Bu amaçla çalışmada, bölgelerin büyüme performanslarına etki etmesi muhtemel beşeri ve fiziki sermaye birikiminin yanı sıra iktidar partili belediyelerin tüm belediyeler içindeki payı üzerinden hesap edilen belediye-hükümet benzerliği, belediyelerin merkezden aldıkları hibe ve yardımların payı ve bölgesel teşvikler gibi politik dinamikler dikkate alınmıştır. 2007 - 2011 ve 26 bölge (İBBS-2 Bölgeleri) kapsamında tahmin edilen alternatif Sabit Etkiler Panel Modellerinin bulguları, seçim propagandalarının aksine, belediye-hükümet benzerliği ve belediyelere yönelik hibe ve yardımların payı gibi politik unsurlar ile bölgelerin büyüme performansları arasında sistematik bir ilişki olmadığını göstermektedir. Son olarak, ulaştırma, haberleşme, eğitim ve sağlık alanlarına ilişkin kamu sabit sermaye yatırımlarının payı ile beşeri sermaye birikiminin ve sektörel uzmanlaşmanın bölgelerin büyüme performansları üzerinde pozitif etkiler sergilediklerine yönelik bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bölgesel İktisadi Büyüme, Hibe ve Yardımlar, Bölgesel Teşvikler, Belediye-Hükümet Benzerliği, Herfindahl-Hirschman Endeksi

The Political Economy of Regional Development: Local-Political Dynamics and Economic Growth

Abstract

The potential determinants of regions' growth performance must be examined for a balanced and sustainable regional development. For this purpose, this study includes investigating political determinants of growth such as municipality-government similarity estimated via the percentage of municipality same as government party, the percentage of aids from central government and the amount of incentives per 100 people as well as economic determinants such as physical and human capital accumulation and sectoral specialization. The findings of alternative fixed effects panel models based on 2007-2011 period and 26 regions (Nuts-2 regions) indicate that there is no systematic relationship between municipality-government similarities, central governments aids for municipality and regions' growth performance in contrast to political propaganda. In addition, the amount of incentives per 100 people has positive effects on regions' growth performance, but its negligible. It shows that incentive system, which has been changed three times since 2002 isn't effective during the analyzed period. Economic findings of the models indicate that sectoral specialization, human capital accumulation, public investments in physical capital such as transport and communication and in human capital such as education and health services have positive effects in regions growth performances.

Keywords: Regional Economic Growth, Government Aids, Regional Incentives, Municipality-Government Similarity, Herfindahl-Hirschman Index

* Makale geliş tarihi: 08.11.2016
Makale kabul tarihi: 05.12.2016

Bölgesel Kalkınmanın İktisadi Politikası: Yerel Dinamikler ve İktisadi Büyüme

Giriş

İktisadi büyümenin mahalli idarelere ilişkin politik ve yerel belirleyicilerinin incelenmesi dengeli ve sürdürülebilir büyümenin gerekliliklerinin tespit edilmesi için oldukça önemlidir. Bu sebeple, ülkelerin ve bölgelerin büyüme performanslarına etki etmesi muhtemel tüm dinamiklerin incelenmesi ve konuya geniş bir perspektiften yaklaşılması gerekmektedir. Literatür incelendiğinde, büyümenin fiziki ve beşeri sermaye dinamikleri olarak kamu sabit sermaye yatırımları, kalifiye işgücü ve yenilik yaratma potansiyeli gibi belirleyicilerin; yerel-politik dinamikleri olarak ise, teşvik ve hibe uygulamaları ile mahalli idarelere ilişkin belirleyicilerin ön plana çıktığı görülmektedir. İktisadi büyümenin beşeri ve fiziki dinamiklerine yönelik teorik görüşler ve ampirik bulgular nispeten benzerlik göstermektedir. Ancak, bölgesel teşvik uygulamaları ve yerel yönetimlere yönelik hibe ve yardımların iktisadi büyüme üzerindeki etkinliği teorik ve ampirik yönden oldukça tartışmalıdır. Nitekim, teşvik ve yardım politikalarının gereklilik ve ihtiyaçlar ekseninden ziyade siyasi ideoloji ve rant mekanizması ekseninde uygulanması halinde, bu politika araçlarının negatif bir rekabet etkisi yaratması ve dengeli bir büyüme sürecine olanak sağlamaktan ziyade dengesiz büyümeye sebebiyet veren unsurlara dönüşmesi oldukça olasıdır.

Çalışmada, Türkiye İBBS-2 bölgelerinin (26 bölge) büyüme performansları ile özellikle yerel-politik dinamikler arasındaki etkileşimin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Birinci bölümde, bölgelerin büyüme performanslarına etki etmesi muhtemel bölgesel teşvik uygulamaları, belediyelere yönelik hibe ve yardımlar ve belediye-hükümet benzerliği gibi politik dinamikler incelenmiştir. İkinci bölümde ise, kullanılan veri seti ve değişkenler hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise, uygulanan Sabit Etkiler Modelinin bulguları tartışılmış ve elde edilen bulgular doğrultusunda, politika yapıcılara önerilerde bulunulmuştur.

1. İktisadi Büyümenin Politik Dinamikleri

1.1. Teşvik Uygulamaları ve Belediyelere Yönelik Hibe ve Yardımlar

İktisadi büyümenin politik belirleyicileri olarak dikkate alınabilecek dinamiklerden biri teşvik uygulamaları ile belediyelerin merkezi hükümetten almış oldukları hibe ve yardımların kendi bütçeleri içindeki payıdır. Türkiye’de, özellikle geri kalmış bölgelerin rekabet güçlerinin ve büyüme performanslarının artırılmasında önemli bir politika aracı olarak görülen teşvik sistemi, 2002 yılından bu yanaüç kez değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerle, düzenlenen teşvik belge sayısında ve tutarında belirgin artışlar kaydedilmiştir. Örneğin, Ekonomi Bakanlığı teşvik verilerine göre, 2002-2009 döneminde, yıllık ortalama değeri 17 Milyon Türk Lirasını bulan yaklaşık 2.762 teşvik verisi düzenlenmişken; 2010-2015 döneminde, yıllık ortalama değeri 74 Milyon Türk Lirasını bulan 4.196 teşvik belgesi düzenlenmiştir.

Bununla birlikte, yapılan her yeni düzenlemeyle teşvik sistemi daha kapsamlı hale getirilmiştir. Bu değişiklikler kapsamında, teşviklerin uygulama alanlarına ve araçlarına ilişkin detaylı bilgi Tablo 1’de yer almaktadır. 2012/3305 sayılı kararla yürürlüğe giren Yeni Teşvik Sisteminde, amaç ve araç sayısının artırıldığı görülmektedir. KDV İstisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Yatırım Yeri Tahsisi, Faiz Desteği ve Stratejik Yatırım Desteği gibi araçlara sahip 3305 sayılı ve 2012 tarihli Yeni Teşvik Sistemi’nin amacı, “...tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi, üretim ve istihdamın artırılması, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve ar-ge içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesi, uluslararası doğrudan yatırımların artırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımlar ile ar-ge faaliyetlerinin desteklenmesi...” şeklinde belirtilmiştir.

Tablo 1. 2002-2012 Döneminde Uygulanan Teşvik Paketleri

TEŞVİK SİSTEMİ	TEŞVİK UYGULAMALARI	TEŞVİK ARAÇLARI
2002/4367 Sayılı Karar		Gümrük Vergisi ve Toplu Konut İstisnası Yatırım İndirimi KDV İstisnası Vergi, Resim ve Harç İstisnası Kredi İstisnası
2004/5084 Sayılı Kanun	<i>Kişi Başına Düşen Gelirin 1500\$'dan Daha Düşük Olduğu İllerde</i>	Gelir Vergisi Stopajı Teşviki Sigorta Primi İşveren Paylarında Teşvik Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi Enerji Desteği
2009/15199 Sayılı Karar	<i>A. Genel Teşvik Uygulamaları</i>	KDV İstisnası Gümrük Vergisi Muafiyeti
	<i>B. Bölgesel Teşvik Uygulamaları</i>	KDV İstisnası Gümrük Vergisi Muafiyeti Vergi İndirimi Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Faiz Desteği
	<i>C. Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki</i>	KDV İstisnası Gümrük Vergisi Muafiyeti Vergi İndirimi Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi
2012/3305 Sayılı Karar	<i>A. Genel Teşvik Uygulamaları</i>	KDV İstisnası Gümrük Vergisi Muafiyeti
	<i>B. Bölgesel Teşvik Uygulamaları</i>	KDV İstisnası Gümrük Vergisi Muafiyeti Vergi İndirimi Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Faiz Desteği
	<i>C. Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki</i>	KDV İstisnası Gümrük Vergisi Muafiyeti Vergi İndirimi Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi
	<i>D. Stratejik Yatırımların Teşviki</i>	KDV İstisnası Gümrük Vergisi Muafiyeti Vergi İndirimi Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Stratejik Yatırımların Teşviki

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan derlenmiştir:

*<http://www.verginet.net> (10.12.2014).

*<http://www.tbbm.gov.tr> (10.12.2014).

*Ekonomi Bakanlığı, Yeni Teşvik Sistemi-Yatırımlarda Devlet Yardımları, Nisan 2012.

Bununla birlikte, yeni sistemde bölgelerin altı farklı bölge olarak sınıflandırıldığı ve sosyo-ekonomik yönden oldukça geri kalmış on beş ilin altıncı bölgeye alınarak bu bölgeye yönelik çeşitli istisnalar getirildiği görülmektedir. Bölgeler ve kapsadıkları illere ilişkin bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Yeni Teşvik Sistemine Göre Bölgeler ve Kapsadıkları İller

<i>1.Bölge</i>	<i>2.Bölge</i>	<i>3.Bölge</i>	<i>4.Bölge</i>	<i>5.Bölge</i>	<i>6.Bölge</i>
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyon	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	K.Maraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	
			Sivas		
8 İL	13 İL	12 İL	17 İL	16 İL	15 İL

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Yeni Teşvik Sistemi-Yatırımlarda Devlet Yardımları.

Bu doğrultuda, bölgelere yönelik teşvik ve yardımların bölgelerin büyüme performansları üzerinde katkı sağlaması ön görülmektedir. Ancak, bu unsurların etkinliği ve gerekliliği hususu teorik ve ampirik açıdan oldukça tartışmalıdır. Devletin iktisadi yaşama müdahale ederek piyasada oluşabilecek aksaklıkları gidermesi gerektiği öngörüsüyle hareket edenKeynezyen Yaklaşım,

iktisadi yaşamın düzenlenmesi ve gerekli yatırımların desteklenmesi amacıyla oluşturulan teşvik vb. kamu politikalarının uygulanması gerekliliği anlayışı ile paralellik göstermektedir. Öte yandan, ekonomide oluşabilecek dengesizliklerin piyasa mekanizması yardımıyla kendiliğinden giderebileceği öngörüsüyle hareket eden Neoklasik yaklaşım; her ne amaçla olursa olsun ekonomiyeye yönelik her türlü devlet müdahalesinin piyasa mekanizmasına zarar vereceğini iddia etmektedir. Bu doğrultuda, özel sektör yatırım kararları üzerinde bir tür saptırıcı etki yaratacağı düşünülen teşvik ve yardım gibi kamusal politika araçları gereksiz ve etkinsiz olarak görülmektedir. Nitekim, yatırımların bir bölgeye çekilmesi noktasında maliyet avantajı sağlaması amacıyla tahsis edilen teşvikler ve belediyelere yönelik yardımlar, bölgeler arasında negatif rekabet etkisi yaratarak bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının artmasına sebep olabilmektedir. Bu sebeple, teşvik ve yardımların etkinliği ve gerekliliği tartışmalı bir konu olarak süregelmektedir. Ampirik literatürde öne çıkan zıt bulgular da bu durumu desteklemektedir. Örneğin, Dall’erba ve Gallo (2008), Mohl ve Hagen (2010), Becker vd. (2010) teşvik ve yapısal fonlar gibi destek uygulamaları ile iktisadi büyüme süreçleri arasında istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir bulgu saptayamamışlardır. Penalver (2007), Ramajoa vd. (2008), Becker vd. (2008), Busillo vd. (2010), Kyriacou ve Roca-Sagales (2012), Becker vd. (2012), Pellegrini vd. (2013), Tomova vd. (2013), Maynou vd. (2014), Crescenzi ve Giua (2014) destek uygulamalarının iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğuna dair bulgulara ulaşmışlardır. Bununla birlikte, Rodriguez-Pose, vd. (2013), Fratesi ve Pucca (2014) yapısal fonlar gibi teşvik uygulamalarının bölgelerin büyüme performansları üzerindeki etkisinin oldukça az olduğu; buna bağlı olarak teşvik uygulamalarının istenilen düzeyde etkin olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Benzer bir şekilde, Esposti ve Bussoletti (2008) teşvik uygulamalarının pozitif olmakla birlikte etkilerinin sınırlı ve göz ardı edilebilir boyutlarda olduğu; hatta bazı AB bölgeleri için bu etkilerin negatif yönlü olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Rodríguez-Pose ve Novak (2013) ise, 2000-2006 dönemi dahilinde pozitif etkilerini tespit ettikleri teşvik uygulamalarının 1994-1999 dönemi dahilinde istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Pose ve Fratesi (2007) ise, fiziki altyapı yatırımlarına tahsis edilen fonların bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasındaki etkilerinin istatistiksel olarak anlamsız; eğitim ve beşeri sermayenin geliştirilmesine yönelik tahsis edilen yapısal fonların ise pozitif etkilere sahip olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Öte yandan, Ederveen vd. (2006) teşvik uygulamalarının bölgelerin büyüme performansları üzerinde negatif etkiler sergilediği bulgusuna ulaşmışlardır. Benzer bir şekilde, Çelik ve Altay (2016), AB-25 ülkelerine yönelik uygulanan yapısal fonların özel kesim yatırım kararları üzerinde dikkate değer ölçüde olmasa da saptırıcı bir etkiye sahip

olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Türkiye öznelindeki çalışmalardan Yavan (2011) teşviklerin bölgelerin büyüme performansları üzerindeki etkilerinin pozitif yönlü olduğu bulgusuna ulaşırken Erden ve Çakmak (2004), Gürler (2010) teşvik uygulamalarının etkinliğine dair istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir bulguya ulaşamamışlardır. Öne çıkan bu farklılıklar teşvik politikalarının etkinliğinin ve gerekliliğinin sorgulanmaya devam etmesine sebep olmaktadır.

Öte yandan, yerel yönetimlerin (belediyelerin) merkezden aldıkları bağış ve yardımların, siyasi ve ideolojik kıstaslardan ziyade; ihtiyaç ve gereklilik kriterine göre tahsis edilmesi halinde, yerel düzeyde yapılacak olan yatırım harcamaları için önemli bir maliyet kolaylığı sağlayabileceği, buna bağlı olarak yerel düzeyde büyüme performansına olumlu katkılar sunabileceği söylenebilir. Ancak, Tablo 3'te yer alan 2014 yılı verilerine dayanarak yapılan hesaplama göre, ağırlıklı olarak (%50 ve üzeri) iktidar partili belediyelerin bulunduğu bölgelerde, belediyelerin merkezden aldıkları bağış ve yardımların bütçe gelirleri içindeki payı ortalama %22,4 iken; ağırlıklı olarak iktidar partili olmayan belediyelerin bulunduğu bölgelerde, belediyelerin aldıkları bağış ve yardımların bütçe gelirleri içindeki payı ortalama %14,4'tür. Bu durum, mahalli idarelere yönelik bağış ve yardımların bölgesel tahsisinde ihtiyaç ve gereklilik kriterinden ziyade; siyasi ve ideolojik kıstaslar ekseninde hareket edildiğinin izlenimini vermektedir. Düşük kurum kalitesine işaret eden böylesi bir durumda, mahalli idarelere yönelik bağış ve yardımların bölgelerin büyüme performansları üzerindeki beklenen etkilerinin ortaya çıkmama olasılığının artacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 3. İBBS-2 Bölgelerindeki Belediyelerin Merkezden Aldıkları Hibe ve Yardımlar

Kod	Bölge Adı	İktidar Partili Belediyelerin Payı	Alınan Hibe ve Yardımların Belediye Bütçe Gelirleri İçindeki Ortalama Payı
TR10	İstanbul Alt Bölgesi	0.64	0.014
TR21	Tekirdağ Alt Bölgesi	0.27	0.160
TR22	Balıkesir Alt Bölgesi	0.58	0.128
TR31	İzmir Alt Bölgesi	0.20	0.058
TR32	Aydın Alt Bölgesi	0.43	0.012
TR33	Manisa Alt Bölgesi	0.62	0.189
TR41	Bursa Alt Bölgesi	0.75	0.118
TR42	Kocaeli Alt Bölgesi	0.85	0.167
TR51	Ankara Alt Bölgesi	0.80	0.003

TR52	Konya Alt Bölgesi	0.76	0.214
TR61	Antalya Alt Bölgesi	0.54	0.204
TR62	Adana Alt Bölgesi	0.17	0.003
TR63	Hatay Alt Bölgesi	0.61	0.077
TR71	Kırıkkale Alt Bölgesi	0.60	0.268
TR72	Kayseri Alt Bölgesi	0.70	0.260
TR81	Zonguldak Alt Bölgesi	0.52	0.294
TR82	Kastamonu Alt Bölgesi	0.66	0.417
TR83	Samsun Alt Bölgesi	0.68	0.246
TR90	Trabzon Alt Bölgesi	0.87	0.293
TRA1	Erzurum Alt Bölgesi	0.63	0.296
TRA2	Ağrı Alt Bölgesi	0.54	0.496
TRB1	Malatya Alt Bölgesi	0.58	0.325
TRB2	Van Alt Bölgesi	0.28	0.431
TRC1	Gaziantep Alt Bölgesi	0.63	0.257
TRC2	Şanlıurfa Alt Bölgesi	0.36	0.010
TRC3	Mardin Alt Bölgesi	0.26	0.336
İktidar Partili Belediyelerin Aldıkları Hibe ve Yardımların Bütçe Gelirleri İçindeki Ortalama Payı			0.224
İktidar Partili Olmayan Belediyelerin Aldıkları Hibe ve Yardımların Bütçe Gelirleri İçindeki Ortalama Payı			0.144

Kaynak: Yüksek Seçim Kurumu (YSK) ve Maliye Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.

1.2. Yerel Yönetim - Merkezi Yönetim Benzerliği

İktisadi büyümenin politik belirleyicisi olarak değerlendirilebilecek bir diğer husus ise, yerel yönetim (belediye) - merkezi yönetim (hükümet) benzerliğidir. Nitekim, yerel seçim dönemlerinde siyasilerin öne sürdükleri argümanlardan biri de belediye-hükümet benzerliği arttıkça bölgelere tahsis edilecek yatırımların artacağı, böylece bölgelerin büyüme performanslarının hızlanacağıdır. 2002 sonrası dönemde, 2004, 2009 ve 2014 yılında olmak üzere üç adet Mahalli İdareler Genel Seçimi; 2007, 2011, Haziran 2015 ve Kasım

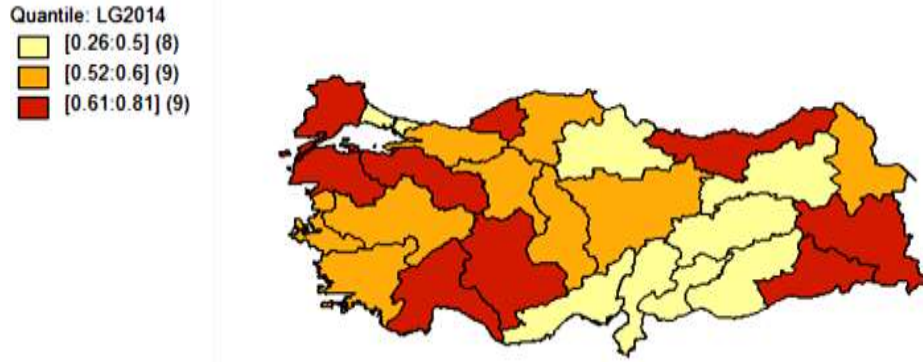
2015¹ olmak üzere dört adet Milletvekili Genel Seçimi olmuştur. Mahalli İdareler seçimlerinde (2004, 2009 ve 2014) öne çıkanlar ülke genelindeki toplam belediye sayısının azaldığı (toplam belediye sayısı sırasıyla 3193, 2903 ve 1351); iktidar partili (AKP) belediyelerin toplam içindeki payının ise arttığıdır (sırasıyla yaklaşık %54, % 49 ve %59).² Mahalli idareler ekseninde öne çıkan bir diğer husus, 2009 ve 2014 seçimlerinde iktidar partili belediyelerin paylarının on dokuz bölgede artış göstermesi, buna karşın yalnızca yedi bölgede azalış göstermesidir. Ayrıca, iktidar partili belediyelerin ülkenin batı bölgelerindeki ağırlığını arttırmış olmaları Şekil 1 ve Şekil 2’de net bir şekilde görülmektedir. Böylesi bir değişim sürecinde, yerel yönetim-merkezi yönetim benzerliği arttıkça bölgelere tahsis edilen kamusal ve özel kesim yatırımlarının payının artacağına ve böylece, bölgelerin büyüme performanslarının iyileşeceğine yönelik siyasi propaganda ve beklentilerin etkisi yadsınamaz. Ancak, böylesi bir nedensellik bağının olup olmadığının ampirik olarak sınanması gerekmektedir.

Şekil 1. İktidar Partili Belediyelerin Bölgesel Yoğunluğu (2009 Mahalli İdareler Genel Seçimleri)

- 1 Haziran 2015 seçimleri sonucunda tek parti çoğunluğu sağlanamamış; koalisyon hükümeti kurulamayınca seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır.
- 2 Yüksek Seçim Kurulu’nun (YSK) 28 Mart 2004, 29 Mart 2009 ve 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Seçimlerine ilişkin yayınladığı istatistiki sonuçlardan derlenmiştir.

Şekil 2. İktidar Partili Belediyelerin Bölgesel Yoğunluğu (2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri)

2. Veri Seti ve Değişkenler

Bölgelerin büyüme performanslarına etki eden beşeri ve fiziki sermaye birikimine ilişkin dinamiklerin yanı sıra politik dinamiklerin de analiz edildiği çalışmada, açıklanan değişken olarak kişi başına düşen katma değer cinsinden büyüme oranları dikkate alınmıştır.³ Açıklayıcı değişken olarak ise, ampirik literatürde ön plana çıkan bir takım beşeri, fiziki ve sektörel dinamikler dikkate alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 4’te yer almaktadır. Tüm değişkenler, literatür örnekleriyle paralel olacak şekilde, logaritmik formda ve bir yıl gecikmeli olarak dikkate alınmıştır.⁴

Büyüme literatüründe ön plana çıkan hususlardan biri yakınsama olgusudur. Neoklasik büyüme modellerinde, bir ülkenin kişi başı büyüme oranı kişi başı başlangıç yılı gelir düzeyi ile ters yönlü ilişkili olma eğilimindedir. Özellikle, tercihler ve teknolojiye yönelik yapısal parametreler açısından benzerse, fakir ülkeler zengin ülkelere nazaran daha hızlı büyüme eğilimi göstereceklerdir (Barro, 1991: 407). Yakınsama olarak tanımlanan bu durumun tercih ve teknoloji düzeyi açısından farklı sayılmayacak Türkiye İBBS-2 Bölgeleri kapsamında geçerliliğinin sınanması adına, t-1 dönemi kişi başı katma değeri açıklayıcı değişkenlerden biri olarak modele dahil edilmiştir. Bu

3 Bölgelere ilişkin gayri safi yurtiçi hasıla verileri 2001 sonrası için mevcut olmadığından kişi başı katma değer verileri kullanılmıştır.

4 Değişkenlerin logaritmik formda kullanılmasının sebebi, çarpıklığı ve varyanstaki değişmeyi minimize etmektir.

değişkenin negatif katsayı alması bölgeler arasında yakınsama olduğuna; pozitif katsayı alması ise iraksamanın varlığına işaret edecektir.

Tablo 4. Değişkenlerin Karakteristik Özellikleri

2007 - 2011 26 Bölge	Kısaltma	Açıklama	Öngörü	Kaynak	
B'lı Değişken	$\ln(Y_t/Y_{t-1})$	Kişi Başına Düşen Katma Değer Cinsinden Büyüme Oranı		TUİK	
Mutlak Yakınsama	Y_{t-1}	Başlangıç Yılı Kişi Başı Katma Değeri		TUİK	
	NFS_Artış	Nüfus Artış Oranı	-	TUİK	
Beşeri Sermaye	PATMAREND	Patent, Marka ve Endüstriyel Tasarım Başvuru Sayısı Toplamındaki Değişim	+	TPE	
	KalifiyeİŞGÜCÜ	Yükseköğretim Mezunu İşgücünün Toplam İşgücü İçindeki Payı (15 yaş ve üzeri)	+	TUİK	
Fiziki Sermaye	UHESPAY	Eğitim-Sağlık ve Ulaştırma-Haberleşme Yönelik Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplam İçindeki Payı	+	Kalkınma Bakanlığı	
Sektörel Dinamikler	Sektörel Uzmanlaşma (SS)	SS_SKD	Sanayi Sektörünün i Bölgesindeki Katma Değer Payının Ülke Genelindeki Payına Oranı	+	TUİK
		SS_HKD	Hizmetler Sektörünün i Bölgesindeki Katma Değer Payının Ülke Genelindeki Payına Oranı	+	TUİK
		SS_TKD	Tarım Sektörünün i Bölgesindeki Katma Değer Payının Ülke Genelindeki Payına Oranı	+	TUİK
Politik Belirleyiciler	YY-MY	2004 ve 2009 Mahalli İdareler Seçim Sonuçlarına Göre Merkezi Yönetimle Benzer Parti Belediyelerin Seçim Çevresindeki Tüm Belediyeler İçindeki Payı [Yerel Yönetim Merkezi Yönetim Benzerliği]	+	YSK	
	Bağ-Yar	Belediyelerin Merkezden Aldıkları Hibe ve Yardımların Bütçe Gelirleri İçindeki Payı	+	Maliye Bakanlığı	
	Teş100	100 Kişi Başına Düşen Yatırım Teşvik Tutarı	+/-	Ekonomi Bakanlığı	

Bununla birlikte, bölgelerin beşeri sermaye birikimi dinamiklerini yansıtmaları adına patent, marka ve endüstriyel tasarım başvuru sayısı ile kalifiye işgücü değişkenleri; fiziki sermaye birikimi dinamiklerini yansıtmaları adına ise, eğitim, sağlık, ulaştırma ve haberleşme fiziki ve beşeri nitelikteki kamu sabit sermaye yatırımlarının toplam içindeki payı değişkeni kullanılmıştır. Bu değişkenlerin pozitif bir katsayı almaları öngörülmektedir. Sektörel bazlı dinamikler olarak ise, Herfindahl Sektörel Uzmanlaşma Endeksi yardımıyla ve katma değer açısından bölgelerin sanayi, hizmetler ve tarım sektöründeki uzmanlaşma düzeyleri kullanılmıştır.⁵ Bu değişkenlerin pozitif olmakla birlikte, katma değer ve istihdam yaratma kapasiteleri açısından özellikle sanayi ve hizmetler sektörü uzmanlaşma endeksi değişkenlerinin tarım sektörüne uzmanlaşma endeksi değişkenine kıyasla daha yüksek katsayılar almaları öngörülmektedir.

Büyümenin politik belirleyicileri olarak hükümet partisi belediyelerinin bölgelerdeki tüm belediyeler içindeki payı üzerinden hesap edilen belediye-hükümet benzerliği değişkeni (*YY-MY*), belediyelerin hükümetten aldıkları hibe ve yardımların belediye bütçesi içindeki payı üzerinden hesap edilen hibe ve yardım değişkeni (*Hibe*) ile 100 kişi başına düşen bölgesel teşvik tutarı üzerinden hesap edilen teşvik değişkeni (*Teş100*) kullanılmıştır. Bu yerel-politik unsurların Bölgesel teşvik uygulamaları, belediyelerin almış oldukları hibe ve yardımlar ve belediye-hükümet benzerliği gibi politik unsurların bölgelerin büyüme performansları üzerindeki etkileri tartışmalıdır. Bu dinamikler, büyüme üzerinde pozitif etkiler yaratabileceği gibi negatif rekabet etkisi yaratarak bölgelerin büyüme performanslarını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu sebeple, teşvik, hibe ve yardımlar ile belediye-hükümet benzerliği değişkenlerine ilişkin doğrudan bir öngöründe bulunulması oldukça güçtür.

3. Ekonometrik Model ve Analiz

Türkiye’de 2007-2011⁶ dönemi ve 26 bölge (İİBS-2 Bölgeleri) dahilinde belediye-hükümet benzerliği, bölgesel teşvik uygulamaları ve belediyelere yönelik hibe ve yardımların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin analiz edilmek istendiği çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda karşımıza Havuzlanmış/Karma, Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Panel Modelleri

5 Herfindahl Sektörel Uzmanlaşma Endeksine ilişkin detaylı bilgi Ek-2’de yer almaktadır.

6 Bölgelerin yerel yönetim dinamiklerine ilişkin değişkenlere (belediye-hükümet benzerliği ve belediyelere yönelik hibe ve yardımlar) ait veriler 2006 yılı öncesi için mevcut olmadığından modellerin zaman boyutu 2007-2011 aralığında tutulmuştur.

olmak üzere üç farklı model çıkmaktadır. Havuzlanmış Panel Model’de, her bir kesit için tek bir sabit terim belirlenmekte, böylece kesitler arası türdeşliğin olduğu varsayılmaktadır. Bu modelin temel sorunu kesitler arası ayırım yapmaması ve değişkenler arası ilişkinin zaman içinde bütün kesitler için aynı olup olmadığını söyleyememesidir (Gujarati ve Porter, 2012: 594). Oysa ki; 26 bölgenin bünyesinde barındırdığı gözlemlenemeyen farklılıkların varlığı oldukça muhtemeldir. Bu tür farklılıklarının dikkate alındığı modellerde Sabit Etkiler Panel Modeli ve Rassal Etkiler Panel Modeli’dir. Analizde kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiyi bu modellerden hangisinin daha iyi bir şekilde yansıttığına karar verebilmek adına Kısıtlandırılmış F Test ve Hausman Test istatistikleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, değişkenler arası ilişkiyi en iyi yansıtan modelin Rassal Etkiler Panel Modeli olduğuna işaret etmektedir. Fakat; Hausman sınavına rağmen, Johnston ve Dinardo’nun (1997) her iki model arasında yapılacak seçimin basit bir kuralı olmadığına yönelik uyarıları ile analizdeki kesitlerin (bölgeler) belli karakteristik özelliklere sahip alt bölgeler olduğu ve büyük bir örneklemeden rastsal bir şekilde seçilmediği göz önüne alınarak geçerli modelin Sabit Etkiler Panel Modeli olduğu varsayımıyla hareket edilmiştir. Ayrıca, Olası çoklu doğrusallık sorunu göz önünde bulundurularak ve veri setinin zaman boyutu kısıdı altında üç farklı model tahmin edilmiştir. Bu modellerin fonksiyonel formu şu şekildedir:

$$\ln\left(\frac{Y_{i,t}}{Y_{i,t-1}}\right) = \mu_i + \gamma \ln(Y_{i,t-1}) + \beta \ln(X_{i,t-1}) + \delta \ln(PI_{i,t-1}) + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

$$\ln(Y_{i,t}) - \ln(Y_{i,t-1}) = \mu_i + \gamma \ln(Y_{i,t-1}) + \beta \ln(X_{i,t-1}) + \delta \ln(PI_{i,t-1}) + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

$i = 1, \dots, 26$ (Kesit Düzeyi) $t = 2005, \dots, 2011$ (Periyot Düzeyi - Model 1)
 $t = 2007, \dots, 2011$ (Periyot Düzeyi- Model 2 ve Model 3)

$Y_{i,t}$ ifadesi, i bölgesinin t dönemi kişi başı katma değerini ifade etmekte, $X_{i,t}$ büyümenin fiziki, beşeri ve sektörel dinamiklerine yönelik iktisadi belirleyicilerini; $PI_{i,t}$ ise, büyümenin politik belirleyicilerini yansıtan vektördür. μ_i her bir kesite özgü etkileri, $\varepsilon_{i,t}$ hata terimlerini ifade etmektedir. $\alpha = 1 + \gamma$ denkliği dikkate alındığında, denklem (1) şu hale gelmektedir:

$$\ln(Y_{i,t}) = \mu_i + \alpha \ln(Y_{i,t-1}) + \beta \ln(X_{i,t-1}) + \delta \ln(PI_{i,t-1}) + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

4. Ampirik Bulgular

Klasik doğrusal regresyon modeli varsayımlarını taşıyan⁷ üç farklı modelin sonuçları Tablo 5’te yer almaktadır. Neoklasik perspektifte öne çıkan mutlak yakınsama olgusunun analiz edilmek istendiği Model 1’in bulguları, bölgelerin çok yavaş bir hızla da olsa birbirlerine mutlak anlamda yakınsadığını göstermektedir.

Tablo 5. Regresyon Sonuçları
(Belediye-Hükümet Benzerliği, Yerel Yardımlar, Teşvikler ve Büyüme)

<i>Panel EGLS: Cross-Section Weights (PCSE)</i>			
<i>26 Bölge</i>	MODEL 1 <i>2005-2011</i>	MODEL 2 <i>2007-2011</i>	MODEL 3 <i>2007-2011</i>
<i>ln (Y_{t-1})</i>	-0.02*** (0.007)	-0.02*** (0.008)	-0.03*** (0.007)
<i>NFS_Artış</i>		-0.89*** (0.226)	-0.71** (0.298)
<i>UHESPAY</i>		0.01** (0.006)	0.01*** (0.005)
<i>PATMAREND</i>		0.22** (0.105)	0.21* (0.126)
<i>KalifiyeİŞGÜCÜ</i>		0.001 (0.001)	0.002 (0.001)
<i>SS_SKD</i>		0.85*** (0.157)	0.83*** (0.126)
<i>SS_HKD</i>		0.36*** (0.076)	0.35*** (0.064)
<i>SS_TKD</i>		0.12*** (0.024)	0.12*** (0.020)

7 Jarque&Berra Normal Dağılım sınavına göre hata terimlerinin normal dağılım sergilediği görülmektedir. Bununla birlikte, Tablo 4’te yer alan katsayıların standart hataları, kesitler arası değişen varyans sorununun sebep olduğu etkinlik kaybını ortadan kaldırmak adına dirençli var-cov matrisleri üzerinden hesaplanmıştır. Kesitler arası otokorelasyon sorunu olmamakla birlikte değişen varyans sorunu tespit edildiğinden dirençli var-cov matrisi oluşturulurken Cross-Section Weights uygulanmıştır.

<i>YY-MY</i>		-0.003 (0.023)	
<i>Bağ-Yar</i>			-0.01 (0.035)
<i>Teş100</i>			0.001* (0.001)
Sabit terim	0.31***	-1.50***	-1.47***
Kısıtlandırılmış F Test	194.6504 [0.0000]	186.8528 [0.0000]	186.2401 [0.0000]
Hausman Test	0.0107 [0.9174]	0.0000 [1.0000]	0.0000 [1.0000]
Jarque&Berra	3.5878 [0.1663]	4.0025 [0.1351]	3.1423 [0.2077]
LMp-ist.	0.4781 [0.4892]	0.3551 [0.5512]	0.6329 [0.4262]
LMh_ist.	32.1437 [0.0000]	32.2617 [0.0000]	24.3133 [0.0000]
Düzeltilmiş R ²	0.62	0.87	0.87
Gözlem Sayısı	182	130	130

Not: *, **, *** ifadeleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini; parantez () içindeki değerler standart hataları; köşeli parantez [] içindeki değerlerse, olasılık değerlerini ifade etmektedir

Model 2 ve Model 3⁸ ise, belediye-hükümet benzerliğinin yanı sıra belediyelere yönelik tahsis edilen hibe ve yardımlar ile bölgelerin büyüme performansları arasında sistematik bir bağ olduğuna dair anlamlı bulgular sunmamaktadır. Öte yandan, teşvik değişkeninin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı; fakat katsayısının göz ardı edilebilir boyutlarda olduğu görülmektedir. Nitekim, 100 kişi başına düşen teşvik tutarlarındaki %10'luk artış bölgelerin büyüme performanslarını yalnızca %0,01 oranında arttırmaktadır.

8 Model 2 ve Model 3'ün periyot düzeyi, veri kısıdı sebebiyle, 2007-2011 aralığında tutulmuştur.

Genel olarak, yerel-politik dinamiklerin aksine bölgelerin büyüme performanslarına etki eden faktörlerin iktisadi dinamikler olduğu görülmektedir. En yüksek etkiye sahip iktisadi faktörün ise, sektörel uzmanlaşma ve patent, marka ve endüstriyel tasarım başvuru sayıları üzerinden hesap edilen beşeri sermaye birikimi olduğu görülmektedir. Bu dinamikler bölgelerin büyüme performanslarını artırarak bölgeler arası yakınsamayı hızlandırıcı etkiler yaratmaktadır. Öngörülerle paralel bir şekilde, bölgelerin özellikle sanayi sektöründeki uzmanlaşma katsayılarında meydana gelen artışların hizmetler ve tarım sektöründeki uzmanlaşmaya nazaran daha etkili olduğu öne çıkmaktadır. Ayrıca, pozitif olmakla birlikte, kalifiye işgücünün bölgelerin büyüme performansı üzerindeki etkilerinin oldukça düşük olduğu öne çıkan bulgular arasındadır. Benzer bir şekilde, fiziki ve beşeri sermayeye yönelik kamusal yatırımların da bölgelerin büyüme performansları üzerindeki etkilerinin çok yüksek olmadığı görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, belediye-hükümet benzerliği ile devlet yardımları ve teşvik uygulamaları gibi politik dinamiklerin Türkiye İİBS-2 bölgelerinin büyüme performansları üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Bu amaçla tahmin edilen ekonometrik modellerin bulguları, analiz edilen politik dinamiklere ilişkin genel kanının aksi yöndedir. Alternatif modellerin bulguları, siyasilerin belediye-merkezi hükümet benzerliği arttıkça bölgelerin refah düzeylerinin artacağına yönelik propagandalarının geçerli olmadığını; başka bir ifadeyle, seçmenlerin iktidar partili yerel yönetimleri tercih etmeleri ile bölgelerin büyüme performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Benzer bir şekilde, belediyelere yönelik hibe ve yardımların da bölgelerin büyüme performansları üzerindeki etkilerine yönelik istatistiksel olarak anlamlı bulgular elde edilememiştir. Hibe ve yardımların bölgesel tahsisinde, siyasi ve ideolojik kıstaslar ekseninde hareket edilmesi ve iktisadi dinamiklerin göz ardı edilmesi, bu durumun muhtemel bir sebebi olabilir. Bu sebeple, belediyelere yönelik hibe ve yardımların tamamen iktisadi kriterlere göre tahsis edilmesi gerekmektedir.

Öte yandan, teşvik uygulamalarının pozitif olmakla birlikte göz ardı edilebilir etkileri olduğu görülmüştür. Bu durum, 2002 yılından bu yana üç kez değişikliğe uğrayan teşvik politikalarının bölgelerin büyüme performansları açısından etkisiz olduğunu göstermektedir. Nitekim, bölgesel teşvik uygulamalarının en önemli dezavantajı, diğer bölgeler üzerinde negatif yönlü rekabet etkisine sebep olabilmeleri ve bu etkinin bölgelerin büyüme performansını baskılamasıdır. Nitekim, 2004-2011 döneminde, teşvik uygulamaları kapsamında bölgeler daha ziyade coğrafi kriterlere dayalı olarak

tasnif edilmiştir. Dolayısıyla, teşvik uygulamalarının bölgelerin büyüme performansları açısından etkinsiz olmasının muhtemel bir sebebi teşviklerin bölgeler arasında negatif yönlü rekabet etkisi yaratmış olması olabilir. Bu açıdan bakıldığında, 2012 tarihli yeni teşvik sisteminde, bölgelerin coğrafi bir kıstastan ziyade iktisadi gelişmişlik düzeyi açısından tasnif edilmesi, teşvik politikaların etkin hale dönüştürülmesi için doğru bir politika değişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, herhangi bir bölgeye yönelik teşvik politikaları oluşturulurken teşviklerin negatif yönlü yayılma etkilerinin olabildiğince minimize edilmesini sağlayacak dengeleyici teşviklerin de eşanlı devreye sokulması, teşvik uygulamalarının etkinliğini arttıracaktır. Ancak, teşvik politikalarının etkinliğinin bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde sınırlı olduğu ve bölgelerin rekabet edebilirliğini arttırmadıkları müddetçe kalıcı bir çözüm olamayacakları unutulmamalıdır. Bu sebeple, özellikle ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşanan yoksulluk, işsizlik, göç ve terör sorunlarıyla mücadele edebilmek için bölgelerin rekabet gücünün artırılmasına yönelik politikaların devreye sokulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Andres R. Pose ve Ugo Fratesi (2007), "Between Development and Social Policies: The Impact of European Structural Funds in Objective 1 Regions", *Regional Studies*, 38 (1): 97-113.
- Barro, Robert J. (1991), "Economic Growth in a Cross Section of Countries", *The Quarterly Journal of Economics*, 106 (2): 407-443. doi: 10.2307/2937943.
- Barro, Robert J. (1996), "Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study", *NBER Working Paper*, No. 5698: 1-79.
- Becker, O. Sascha, Peter H. Egger ve Robert Fenge (2008), "Going NUTS: The Effect of EU Structural Funds on Regional Performance", *CESifo Working Paper*, No: 2495: 578-590.
- Becker, O. Sascha, Peter H. Egger ve Maximilian Ehrlich M. (2010). Going NUTS: The Effect of EU Structural Funds on Regional Performance, *Journal of Public Economics*, 94 (2010): 578-590.
- Becker, O. Sascha, Peter H. Egger ve Maximilian Ehrlich M. (2012), "Too much of a good thing? On the growth effects of the EU's regional policy", *European Economic Review*, 56 (2012): 648-668.
- Çelik, Necmettin ve Nasuhan Oğuzhan Altay (2016), "Avrupa Birliğı Yapısal Fonlarının Yatırım Kararları Üzerindeki Etkisi: AB-25 için SAR Panel Veri Modeli", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15 (1): 73-84.
- Dall'erba, Sandy ve Julie Le Gallo (2008), "Regional Convergence and the Impact of European Structural Funds over 1989-1999: A Spatial Econometric Analysis", *Regional Science*, 87 (2): 219-244.

- Esposti, Roberto ve Stefania Bussoletti (2008), "Impact of Objective 1 funds on regional growth convergence in the European Union: A Panel-Data Approach", *Regional Studies*, 42 (2): 159-173.
- Fratesi, Ugo ve Giovanni Perucca (2014), "Territorial Capital and the Effectiveness of Cohesion Policies: An Assessment for CEE Regions", *Investigaciones Regionales*, 29 (2014): 165-191.
- Gujarati, N. Damodar ve Dawn C. Porter (2012), *Temel Ekonometri* (İstanbul: Literatür Yayınları) (Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen).
- Gürler Hazman, Gülsüm (2010), "Türkiye'de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme", *Maliye Dergisi*, 158: 262-277.
- Grier, B. Kevin ve Gordon Tullock (1989), "An Empirical Analysis of Cross-National Economic Growth, 1951-80". *Journal of Monetary Economics*, 24 (2): 259-276. doi: 10.1016/0304-3932(89)90006-8.
- Johnston, Jack ve John Dinardo (1997), *Econometric Methods* (New York: McGraw-Hill).
- Karaçay Çakmak, Hatice ve Lütfi Erden (2004) "Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Kamu Destekleme Politikaları: Türkiye'den Bölgesel Panel Veri Setiyle Ampirik Bir Analiz", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6 (3): 77-96.
- Kyriacou, P. Andreas ve Oriol Roca-Sagales (2012) "The Impact of EU Structural Funds on Regional Disparities within Member States", *Environment and Planning C: Government and Policy*, 30: 267- 281.
- Levine, Ross ve David Renelt (1992) "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions", *The American Economic Review*, 82 (4): 942-963.
- Maynou, Laia, Marc Saez, Andreas Kyriacou ve Jordi Bacaria (2014) "The Impact of Structural and Cohesion Funds on Eurozone Convergence, 1990-2010", *Regional Studies*, 50 (7): 1127-1139, DOI: 10.1080/00343404.2014.965137
- Mohl, Philipp ve Tobias Hagen (2010), "Do EU Structural Funds Promote Regional Growth? Evidence From Various Panel Data Approaches", *Regional Science and Urban Economics*, 40 (5): 353-365.
- Pellegrini, Guido, Flavia Terribile, Ornella Tarola, Teo Muccigrosso ve Federica Busillo (2013), "Measuring the Effects of European Regional Policy on Economic Growth: A Regression Discontinuity Approach", *Papers in Regional Science*, 92 (1): 217-233.
- Penalver C. P. Mari (2007), "The Impact of Structural Funds Policy on European Regions' Growth: A Theoretical and Empirical Approach", *The European Journal of Comparative Economics*, 4 (2): 179-208.
- Ramajoa, Julian, Miguel A. Marqueza, Geoffrey J. D. Hewings ve Maria M. Salinas (2008), "Spatial Heterogeneity and Interregional Spillovers in the European Union: Do Cohesion Policies Encourage Convergence across Regions?", *European Economic Review*, 52 (2008): 551-567.
- Rodríguez-Pose, Andres ve Enrique Garcilazo (2013), "Quality of Government and the Returns of Investment: Examining the Impact of Cohesion Expenditure in European Regions", *OECD Regional Development Working Papers*, 12.
- Rodríguez-Pose, Andres ve Katja Novak (2013), "Learning processes and economic returns in European Cohesion Policy", *Investigaciones Regionales*, 25: 7-26.
- Yavan, Nuri (2011), *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği*, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No: 27.